

MARSHALL-PLANEN OG DENS BETYDNING FOR DANSK ØKONOMI ¹⁾

AF SVEND NIELSEN

DE økonomiske forhold veksler i nutiden så hurtigt, at man er tilbøjelig til i den grad at blive fanget af dagens og den allernærmeste fremtids problemer, at man kun alt for uklart husker, hvordan de økonomiske tilstande var for blot få måneder siden, og hvilke økonomiske problemer vi dengang tumlede med.

Når vi i aften skal beskæftige os med Marshall-planen og dens betydning for dansk økonomi, tror jeg derfor, det er nødvendigt, at vi først ser på, hvorledes vor økonomiske situation var i tiden, før Marshall-planen var blevet en realitet, vi kunne inddrage i vore overvejelser.

Ved befrielsen stod vi med tømte varelagre, reducerede besætninger, et mangelfuldt vedligeholdt produktionsapparat, en halveret handelsflåde, og vi havde i 5 år i virkeligheden ikke foretaget nyanskaffelser og udskiftninger, idet den investering, der fandt sted under krigen, praktisk taget opvejedes af nedgang i tonnage, besætninger og varelagre. Vi havde næsten ingen valutareserver, idet vort eneste større aktiv, tilgodehavendet i Tyskland, var værdiløst. Vor industriproduktion var ligesom produktionen af animalske landbrugsprodukter ca. 30 % lavere end før krigen. Det var derfor kun ved at nedsætte nyinvesteringer og vedligeholdelse til et minimum og ved at bruge de sidste rester af vore varelagre muligt at nøjes med at forringe levestandarden for befolkningen med 15—20 %.

Vi stod med andre ord efter befrielsen over for den opgave på den ene side at bringe vort produktionsapparat op på det niveau, det ville have haft, hvis der i krigsårene var sket normal vedligeholdelse og normale nyanskaffelser og udvidelser, og på den anden side skaffe en sådan forbedring af levestandarden, at den af befolkningen måtte blive betragtet som tålelig.

Tiden til foråret 1948.

Hvor langt er man så i løbet af de 3—4 år efter befrielsen kommet med løsningen af disse to opgaver: at genopbygge vort produktionsapparat og forbedre levestandarden?

¹⁾ Foredrag i Nationalekonomisk Forening den 8. december 1948.

MARSHALL-PLANEN OG DENS BETYDNING FOR DANSK ØKONOMI ¹⁾

AF SVEND NIELSEN

DE økonomiske forhold veksler i nutiden så hurtigt, at man er tilbøjelig til i den grad at blive fanget af dagens og den allernærmeste fremtids problemer, at man kun alt for uklart husker, hvordan de økonomiske tilstande var for blot få måneder siden, og hvilke økonomiske problemer vi dengang tumlede med.

Når vi i aften skal beskæftige os med Marshall-planen og dens betydning for dansk økonomi, tror jeg derfor, det er nødvendigt, at vi først ser på, hvorledes vor økonomiske situation var i tiden, før Marshall-planen var blevet en realitet, vi kunne inddrage i vore overvejelser.

Ved befrielsen stod vi med tømte varelagre, reducerede besætninger, et mangelfuldt vedligeholdt produktionsapparat, en halveret handelsflåde, og vi havde i 5 år i virkeligheden ikke foretaget nyanskaffelser og udskiftninger, idet den investering, der fandt sted under krigen, praktisk taget opvejedes af nedgang i tonnage, besætninger og varelagre. Vi havde næsten ingen valutareserver, idet vort eneste større aktiv, tilgodehavendet i Tyskland, var værdiløst. Vor industriproduktion var ligesom produktionen af animalske landbrugsprodukter ca. 30 % lavere end før krigen. Det var derfor kun ved at nedsætte nyinvesteringer og vedligeholdelse til et minimum og ved at bruge de sidste rester af vore varelagre muligt at nøjes med at forringe levestandarden for befolkningen med 15—20 %.

Vi stod med andre ord efter befrielsen over for den opgave på den ene side at bringe vort produktionsapparat op på det niveau, det ville have haft, hvis der i krigsårene var sket normal vedligeholdelse og normale nyanskaffelser og udvidelser, og på den anden side skaffe en sådan forbedring af levestandarden, at den af befolkningen måtte blive betragtet som tålelig.

Tiden til foråret 1948.

Hvor langt er man så i løbet af de 3—4 år efter befrielsen kommet med løsningen af disse to opgaver: at genopbygge vort produktionsapparat og forbedre levestandarden?

¹⁾ Foredrag i Nationalekonomisk Forening den 8. december 1948.

Her må man konstatere, at man har valgt først at løse den sidste opgave: at forbedre levestandarden, og denne opgave er løst fuldt ud. Den danske befolknings forbrug er nu så nogenlunde på samme niveau som i 1939. Dermed er ikke sagt, at vort forbrug af de enkelte varer er det samme som før. Vi spiser mere ost, flere æg, drikker mere mælk, øl og brændevin, og vi ryger flere cigaretter end før. På den anden side bruger vi mindre af tekstilvarer, spiser færre fedtstoffer, mindre sukker, og vi drikker mindre kaffe end før. Men som helhed er forbruget nu på samme niveau som før krigen.

Det er kun naturligt, at man ikke samtidig med at genoprette levestandarden i løbet af 3—4 år har haft kræfter til også at løse den anden opgave: at genopbygge produktionsapparatet.

I de officielle publikationer¹⁾ regner man med, at nettoinvesteringen før krigen androg ca. 500 mill. kr. årlig eller 6—7 % af nationalproduktet, d. v. s. værdien af den samlede produktive indsats i samfundet i løbet af et år. Da vi før krigen var i betalingsbalance over for udlandet, blev hele denne investering finansieret ved opsparing her i landet.

Hvordan er det så gået med investering og opsparing efter krigen?

Jeg ser helt bort fra 1945, der var et overgangsår, for den første dels vedkommende endnu hørende til besættelsestiden og for de sidste to trediedele præget af usikkerhed og famlen. For 1946 er nettoinvesteringen gjort op til knap 1.200 mill. kr., altså godt det dobbelte af investeringen før krigen. Under hensyn til at prisniveauet er steget til ca. det dobbelte, ser dette ganske tilfredsstillende ud. Men i 1946 stiftede vi gæld i udlandet for ca. 950 mill. kr., og nettoinvesteringen for dansk regning, d. v. s. den danske befolknings opsparing eller stigningen i vor nationalformue, hvad vi nu vil kalde det, blev kun godt 200 mill. kr. eller ca. 1½ % af det årlige nationalprodukt.

For 1947 regnes der med, at der er sket en investering på godt 900 mill. kr., hvoraf godt 400 mill. kr. er skaffet ved gældsstiftelse og godt 500 mill. kr. ved opsparing svarende til 3 % af årets nationalprodukt.

For 1948 regnes der med en noget større investering og med, at en større del vil blive finansieret ved opsparing, måske svarende til 4—5 % af nationalproduktet.

Nettoinvesteringen efter krigen har således været omtrent som før krigen, men en investering af dette omfang har kun været mulig ved hjælp af gældsstiftelse i udlandet. Staten har udnyttet flere store krediter i Sverige og hos den amerikanske import-eksportbank og optaget lån i Den internationale Bank i U. S. A. Gennem Nationalbankens træk på Den internatio-

¹⁾ Statistiske Meddelelser, 4. række, 129. bind, 5. hæfte, og Danmarks Nationalbudget for 1948.

nale Valutafond er der skaffet dollars, og gennem dens træk på Bank of England er der skaffet sterling.

Når vi tager efterkrigsperioden som en helhed, svarer denne gældsstiftelse til ca. halvdelen af investeringsbeløbet. Opsparingsens andel har dog været stigende fra år til år.

Den forbedring, der har fundet sted i vore økonomiske forhold i de første 3 år efter krigen, er sket under stedse større vanskeligheder på det valutamæssige område.

Før krigen havde vort betalingsmellemværende over for udlandet været nogenlunde i balance, vi havde et overskud i sterling og et underskud i dollars, men det havde ikke voldt os nogen vanskelighed, fordi vi til enhver tid havde kunnet få vort sterlingoverskud omvekslet til dollars. Selv i tiden fra foråret 1945 til efteråret 1947, da vi stiftede gæld i udlandet, ikke mindst i England, havde vi stadig, omend kun efter forudgående forhandlinger med England og kun inden for begrænsede beløb, fået omlagt sterling til dollars, men i efteråret 1947 blev den mangel på dollars, der siden krigen har gjort sig gældende for hele Vesteuropa, et for Danmark meget alvorligt problem. Denne udvikling kom til os over England.

Da vor handelsaftale med England om eksport af landbrugsvarer udløb den 1. oktober 1947, uden at der var opnået enighed om en ny aftale, standsede vi vor landbrugseksport til England, og samtidig ophørte vor mulighed for at få dollars fra England, og da landbrugseksporten til England blev genoptaget efter forhandlingerne i januar-februar 1948, meddelte England, at det ikke mere var i stand til at foretage omlægning fra sterling til dollars.

Dette, at vi ikke mere kan omlægge den valuta, vi indtjener ved vor eksport, fra én valuta til en anden, må øve en meget ugunstig indflydelse på dansk erhvervsliv. Navnlige er det skæbnesvangert for vort landbrug, at sterling ikke mere er konvertibel. Som handelsministeren udtrykte det for nogle uger siden, foregår der i danske kø- og grisemaver en konvertering fra dollars til sterling. Før krigen reddedes situationen ved, at den modsatte proces fandt sted i Bank of England, — men det er nu standset.

Hvor alvorligt mangel på dollars truer dansk økonomi vil fremgå af, at den merimport, vi før krigen havde fra dollarområdet (d. v. s. ikke blot U.S.A., men hele den vestlige halvkugle) efter det nuværende prisniveau svarer til ca. 350 mill. kr. årlig. Faktisk har vor merimport i dollars siden 1945 dog været væsentlig større, fordi vi på grund af leveringsvanskeligheder, navnlig i England og Tyskland, har måttet forøge vore indkøb fra den vestlige halvkugle. Vor merimport fra Amerika udgjorde i 1947 ikke 350, men over 650 mill. kr.

Måske bør billedet af den økonomiske udvikling inden for de første 3 år efter befrielsen rundes af med at anføre, at den samlede produktion er

nået op til omtrent samme niveau som før krigen, en stigning, der bl. a. skyldes den nuværende store beskæftigelse. Derimod er produktiviteten, det præsterede produkt pr. arbejdstime, trods stigning siden befrielsen, stadig lavere end før krigen. Industriproduktionen er fra før krigen vokset med 15—20 %, men antallet af beskæftigede er steget med ca. 25 %, altså en nedgang i produktiviteten på ca. 5 %. For landbruget er det nok vanskeligt på tilsvarende måde at finde et udtryk for produktiviteten før og nu, — jeg skal derfor kun henvise til, at medens den vegetabiliske produktion vel er gennemsnitlig omtrent som før krigen, er den animalske produktion faldet med ca. 25 %.

Stillingen i foråret 1948 var herefter sagt i få ord således:

Produktionen havde nået et lignende omfang som før krigen, men produktiviteten lå lavere end tidligere. Levestandarden for befolkningen som helhed var blevet genoprettet, men nogen genopbygning havde ikke fundet sted. Investeringen havde kun haft nogenlunde samme omfang som før krigen, — og dette resultat, der ikke giver nogen genopbygning, var endda kun nået ved i stort omfang at stifte gæld i udlandet. Hertil kom det for den fremtidige økonomiske udvikling meget alvorlige forhold, at vi stod i den situation, at vi på grund af betalingsvanskeligheder i dollars måtte regne med at skulle foretage en betydelig nedskæring af vor import, navnlig fra dollarområdet. Da vor import af råvarer i stort omfang kommer netop fra dollarlandene, ville dette have fået højst uheldige virkninger for produktionen og genopbygningen og formentlig også for beskæftigelsen.

Marshall-hjælpen.

Men på dette tidspunkt viste det sig, at de forhåbninger, der var vakt i Europa ved den amerikanske udenrigsminister Marshalls tale ved Harvard universitetet den 5. juni 1947, nu blev virkelighed.

De vesteuropæiske stormagter havde kort efter Marshall-talen taget initiativet til intereuropæiske forhandlinger i Paris, og den 22. september 1947 oversendte disse lande til U.S.A. en foreløbig rapport indeholdende en skitse for en europæisk rekonstruktion i løbet af en 4-års periode.

De 16 lande, det drejede sig om, udtalte, at det med økonomisk støtte fra U.S.A. var muligt i løbet af en 4-års periode at gennemføre et rekonstruktionsprogram for Europa. De erklærede, at de hver for sig af al evne ville øge deres produktion og fremskaffe og opretholde finansiell stabilitet i deres interne økonomi. De håbede ved at fremme deres indbyrdes økonomiske samarbejde, særlig ved ophævelse af restriktioner, der hæmmer samhandelen, at blive i stand til at løse deres betalingsproblem over for Amerika — navnlig ved øget eksport.

Et i den amerikanske kongres i begyndelsen af 1948 forelagt lovforslag om økonomisk hjælp til Europa resulterede i »Economic Cooperation Act«, der den 3. april 1948 blev underskrevet af præsidenten. Efter denne lov regnes der med, at U.S.A. i en 4-års periode vil stille 17 milliarder dollars til rådighed for Europa.

Foreløbig er der dog kun bevilget midler for tiden indtil 1. april 1949: i alt indtil 5 milliarder dollars, hvoraf højst 4 milliarder som gave, resten som lån. Foreløbig har Danmark for tiden indtil 1. januar 1949 fået til-sagn om 87 millioner dollars, hvoraf 62 som gave og 25 som lån.

De nærmere regler for de beløb, vi får som *gave*, er fastlagt i overens-komst mellem den danske og den amerikanske regering af 29. juni 1948. Danmark forpligter sig her til at følge de almindelige økonomiske princip-per, som jeg før nævnedes, de 16 Marshall-lande var blevet enige om i Paris i september 1947. Det eneste, der herudover er grund til at nævne, er, at det er fastsat, at de kronebeløb, de danske importører skal betale for Mar-shall-varer — d. v. s. de kronebeløb, de danske importører må betale for dollars, U.S.A. som gave stiller til rådighed for den danske stat — skal indbetales til en særlig konto i Nationalbanken oprettet i den danske rege-rings navn. Bortset fra småbeløb til dækning af administrationsudgifter, som den amerikanske regering får i Danmark i anledning af Marshall-hjælpen, skal indeståendet på denne konto efter aftale mellem den danske og den amerikanske regering bruges til dækning af udgifter til udviklingen af Danmarks produktionsevne og til »effektiv indfrielse af statsgælden, i særdeleshed gæld til Danmarks Nationalbank«, — det vil på almindeligt dansk sige: til nedbringelse af statens regulerings-konto.

De beløb, vi får som *lån*, er rentefri indtil 1. juli 1952, derefter skal be-tales 2¹/₂% p. a. i rente, og lånet skal efter en stigende skala afdrages i tiden fra 1956 til 1983. I loven af 2. juli 1948, der giver den danske rege-ring bemyndigelse til optagelse af lån efter Marshall-programmet, er det fastsat, at også de kronebeløb, danske importører betaler for varer købt for lån under Marshall-programmet, skal bindes i Nationalbanken på en særlig konto, over hvilken der, bortset fra tilbagebetaling, kun kan dispo-neres ved lov, — også lånebeløbet skal altså bruges til sanering af dansk pengevæsen.

Hvordan vil nu hele dette omfattende støtteprogram påvirke vore øko-nomiske forhold?

Jeg vil gerne dele dette spørgsmål i tre, idet det er naturligt at se på,

1) hvordan Marshall-programmet vil virke i U.S.A., og hvilken indirekte virkning det herigennem kan få for Danmark,

2) hvordan Marshall-programmet vil påvirke forholdene i Vesteuropa i almindelighed og derigennem øve indflydelse på vore forhold, og endelig

3) hvordan Marshall-programmet vil virke direkte her i landet.

Virkningerne i U.S.A.

Hvad virkningerne i U.S.A. angår, ligger det jo nær at antage, at når der regnes med en Marshall-hjælp til Europa på ca. 17 milliarder dollars igennem 4 år, altså en årlig overskudseksport på ca. 4 milliarder dollars, må dette få en stærk inflatorisk virkning. Hertil er imidlertid at bemærke, at U.S.A. i de foregående år på grund af »lend-and-lease«-eksport, UNRRA-hjælp, lån til England o. s. v. har haft en overskudseksport på 5—6 milliarder dollars årlig.

Hvis man bedømmer Marshall-hjælpens virkninger på denne baggrund, må man altså regne med, at den inflatoriske virkning af U.S.A.'s overskudseksport vil blive mindre i Marshall-perioden, end den har været i UNRRA-perioden.

Hermed er dog intet sagt om prisudviklingen i U.S.A. i de nærmeste år, dertil er forholdene alt for usikre, og mange andre forhold end Marshall-hjælpen spiller ind. Man kan jo f. eks. ikke afvise muligheden for, at en ny stærk oprustning på afgørende måde kan påvirke konjunkturerne i U.S.A. — og dermed indirekte i de lande, der har en betydelig samhandel med U.S.A., herunder også Danmark.

Virkningerne i Vesteuropa.

Hvad virkningerne i Vesteuropa angår, vil jeg uden at trætte med at referere enkeltheder erindre dels om den aftale, Marshall-landene har indgået om et intereuropæisk betalingssystem til udligning af de saldi, der opstår på disse landes bilaterale betalingsaftaler, dels om det »drawing right«-system, der er gennemført med finansiell støtte fra U.S.A.

Disse to udbygninger på Marshall-systemet tilsigter at undgå dollarbetalinger mellem deltagerlandene, at hindre flytning af varekøb fra Europa til U.S.A. og at fremme samhandelen mellem de vesteuropæiske lande.

En forudsætning for at komme ind i en udvikling i denne retning er naturligvis, at alle de enkelte deltagerlande i deres handelspolitik følger det nye intereuropæiske spils regler.

Desværre synes dette endnu ikke at være tilfældet for Vestzonerne i Tyskland. Zonerne får fra besættelsesmagterne store tilskud i dollars, og militærregeringen synes åbenbart, at det kun er naturligt fortrinsvis at bruge disse dollars til varekøb i U.S.A. Når zonerne således i stedet for at købe i Europa, som de burde efter det nye spils regler, fortrinsvis køber ind i U.S.A., kan det ikke undgås, at zonerne efterhånden gennem deres overskudseksport til de andre deltagerlande oparbejder tilgodehavender hos disse lande. Da de saldi, Vestzonerne på denne måde får, efter de for Vest-

zonerne gældende betalingsaftaler skal udlignes i dollars, får de andre lande derved dollarvanskeligheder, som de ikke kan løse, fordi de i praksis ikke kan sælge de varer til Amerika, som de tidligere solgte til Tyskland.

Den fremgangsmåde, de militære besættelsesmyndigheder følger, harmonerer ikke med Marshall-planens idé om, at Europas genopbygning skal fremmes ved samarbejde mellem de europæiske lande. Skal Vestzonerne med i dette samarbejde, må Tyskland genåbnes som afsætningsmarked for dets nabolande. Man må håbe, at de militære besættelsesmyndigheders økonomiske politik snarest bliver ændret, så at den kommer til at passe ind i det nye system, dette er af særlig betydning for Tysklands små naboer, ikke mindst for Danmark.

Virkningerne i Danmark.

Vi kommer så til det tredje spørgsmål: Marshall-programmets virkninger her i landet.

Jeg har allerede nævnt, at vor økonomi, før vi fik tilsagn om Marshall-hjælp, tegnede sig mørkt, navnlig på grund af dollarmanglen. Jeg vil tro, at det netop er på dette område, Marshall-hjælpen får den største betydning. Man kan måske bedst illustrere betydningen af Marshall-hjælpen i så henseende ved at sige, at den virker som en erstatning for den begrænsede mulighed, vi i årene 1945—47 havde for at konvertere sterling til dollars, — men den giver os et plus herudover i samme grad, som vi kan regne med, at Marshall-hjælpen giver os flere dollars, end vi før kunne købe for sterling.

Der foreligger i U.S.A. ganske vist kun fornøden finansiel bevilling af Marshall-hjælp for tiden til 1. april 1949, men navnlig efter de nylig stedfundne valg i U.S.A. er det den almindelige opfattelse, at Marshall-hjælpen vil fortsætte til 1952 som planlagt. »Danmarks langtidsprogram« regner da også med Marshall-hjælp gennem i alt 4 år, og anslår dens samlede beløb til ca. 400 millioner dollars.

Nu betyder det, at vi har fået Marshall-dollars stillet til rådighed, jo ikke, at vi kan bruge disse dollars til køb af hvad som helst, — de midler, vi får stillet til rådighed, må naturligvis bruges efter Marshall-planens forudsætninger.

Det hovedmål, der stiles imod for Danmark som for de andre deltagerlande, er, at landene i tiden indtil sommeren 1952 skal bringe deres økonomi i orden på en sådan måde, at de efter 1952 kan klare sig uden yderligere hjælp, d. v. s. betalingsbalancen over for udlandet som helhed må fra dette tidspunkt være i balance. Hvis dette mål ikke nås, er forudsætningerne for Marshall-hjælpen i virkeligheden bristet, men man må vel også indrømme, at det er et rimeligt krav at stille, at Danmark efter at

have fået en kapitaltilførsel udefra på ca. 1.900 mill. kr. skal kunne stå på egne ben.

Jeg vil gerne fremhæve, at det at være i balance over for udlandet efter 1952 må betyde, at vi fra dette tidspunkt skal være i stand til at opfylde alle vore løbende forpligtelser, d. v. s. vi skal ikke alene kunne betale vor import og renter af vore lån, men også de normale kontraktmæssige afdrag på vor gæld til udlandet, — uden at optage nye lån eller krediter.

Stor investering nødvendig.

Når vi fra 1952 skal have vor betalingsbalance i orden, må vi i løbet af den kommende 4-års periode forøge vor eksport meget væsentligt. Det forudsætter igen en stærk stigning i vor produktion, og vi må derfor i *Marshall-perioden foretage omfattende investeringer til udvidelser og forbedringer af vort produktionsapparat.*

Det er til denne opgave, vi må bruge Marshall-hjælpen.

Som jeg begyndte med at omtale, har nettoinvesteringen siden befrielsen været af omtrent samme omfang som før krigen. Det står altså stadig tilbage at genoprette den forringelse af vort produktionsapparat, der er en følge af krigen og besættelsen. Vi må i Marshall-perioden også forøge vort produktionsapparat under hensyn til stigningen i folketallet, — det drejer sig om ca. 15 % for tiden fra 1938 til 1952 — ja i virkeligheden må produktionsanlægget udbygges noget stærkere, for medens vi før krigen havde en ret stor arbejdsløshed, håber vi fremover at kunne opretholde en høj og stabil beskæftigelse, og produktionsanlægget må derfor udbygges så stærkt, at også det antal personer, der før krigen var uden beskæftigelse, kan få beskæftigelse i veludstyrede virksomheder. Endelig må vi i de kommende år udvikle vore produktionsanlæg således, at vi følger med i den almindelige tekniske udvikling, der ude i verden har fundet sted siden 1939.

Dette må blive retningslinierne for investeringen i de kommende 4 år.

I »Danmarks langtidsprogram« redegøres der nærmere for, hvorledes man tænker sig denne investering gennemført på de forskellige områder inden for erhvervslivet.

Jeg skal ikke her kommentere — og endnu mindre kritisere — dette programs enkeltheder. Foreløbig kan programmet i virkeligheden ikke være stort mere end et skitseprojekt, for så vidt som dets gennemførelse i praksis i høj grad må bero på erhvervenes vilje til at foretage de planlagte investeringer, — og dette centrale spørgsmål kan efter sagens natur ikke besvares i dag, men det må håbes, at erhvervene kender deres besøgelsestid og yder deres fulde medvirken til investeringens gennemførelse.

Jeg skal kun forsøge mere generelt at belyse spørgsmålet, om vi kan vente at råde over de fornødne varer, den fornødne arbejdskraft og de fornødne finansielle midler til investeringens gennemførelse.

Vareforsyningen.

Hvad varesiden angår, skulle vi i Marshall-perioden kunne regne med at råde over de betalingsmidler i dollars, der er nødvendige til at købe de foderstoffer, råvarer, maskiner o. s. v., vi behøver til investeringen. Selv om der for maskiner for tiden er ret lange leveringsfrister, og selv om leveringsmulighederne for jern og stål ikke er ubegrænsede, må vi, hvis der da ikke i U.S.A. eller i de andre leverandørlande kommer en alt for voldsom oprustningskonjunktur, have lov at regne med, at de fornødne varer kan skaffes.

Arbejdskraften.

Med hensyn til spørgsmålet om arbejdskraft er situationen nok mere kompliceret. I de senere år har beskæftigelsen været så stor som praktisk opnåelig, — til tider har der endda på flere områder været følelig mangel på arbejdskraft, — og der kan ikke fremskaffes forøget arbejdskraft ved at sætte arbejdsløse i arbejde. Det er derfor naturligt at spørge, om ikke mangel på arbejdskraft kan blive en hindring for investeringen.

En større import af kul, koks og brændselsolier betyder mindre tørveproduktion, og denne import vil derfor frigøre dansk arbejdskraft. Import til landbrugets mekanisering, import af færdige industrimaskiner til erstatning for gammelt udslidt maskineri og import af originale reservedele, der træder i stedet for hjemmeproducerede surrogater, ofte af ringe kvalitet, betyder også frigørelse af arbejdskraft.

En større import af korn og foderstoffer til forøgelse af landbrugets besætninger og den animalske landbrugsproduktion vil kun kræve en ret ringe forøgelse af arbejdskraften.

En stor del af den hidtidige Marshall-import — vel ca. to trediedele — har bestået af varer, der enten frigør arbejdskraft eller kun kræver en ringe forøgelse af arbejdsindsatsen.

Fremover må vi imidlertid vente, at en større del af importen kommer til at bestå af varer som jern, stål, metaller og andre råvarer, der her i landet skal forarbejdes til maskiner eller bruges til opførelse af nye fabriker, kraftværker, beboelsesejendomme, skoler o. s. v., og disse varer vil stille krav om en ikke uvæsentlig forøgelse af arbejdsindsatsen.

Da byggeri og maskinproduktion må komme til at indtage en stor plads i den investering, der skal finde sted, vil der nok opstå spørgsmål om overflytning af arbejdskraft fra visse områder til andre, og det er ikke usandsynligt, at der kan blive tale om en vis mangel på arbejdskraft, navnlig inden for bygnings- og jernindustrien, der stiller særlige krav til kvalificeret arbejdskraft. Det vil imidlertid være økonomisk uforsvarligt at lade genopbygningen blive hæmmet af manglende arbejdskraft, og om fornødent må der træffes særlige foranstaltninger til imødegåelse af vanskelighederne.

Sådanne bestræbelser er allerede i gang på visse områder: inden for bygge-riet søger man at udnytte vintersæsonen bedre end tidligere, inden for jernindustrien er man begyndt at bruge ufaglærte arbejdere, hvor man før kun brugte faglærte, de nylig indførte samarbejdsudvalg skal bl. a. søge at fremme produktiviteten på de forskellige arbejdsområder.

Jeg tror, at et ikke ubetydeligt antal arbejdere vil kunne frigøres, hvis vi for at bruge et amerikansk udtryk kan komme bort fra den europæiske »ash-tray« økonomi. Vor industriproduktion har under og efter krigen fået en økonomisk set uheldig udvikling. På grund af valutavanskeligheder eller på grund af manglende råstoffer har udbudet af den slags varer, befolkningen virkelig ønskede, været for ringe, og man har så i stedet for lagt forbruget og dermed den hjemlige produktion over på varer af helt anden art, oftest af sekundær betydning. Kan man ikke få en skjorte, køber man et askebæger, kan man ikke få sat en radiator op i et værelse, køber man en elektrisk varmeovn, — og så sættes de produktive kræfter ind på at producere askebægre og elektriske varmeovne. Sådanne varer produceres ofte i småvirksomheder med dårligt teknisk udstyr, hvor produktiviteten er ringe, men da priskontrollen netop på disse områder er lidet effektiv, kan de ved prisoverbud trække materialer og arbejdskraft til sig, — og så står de faglærte smede og maskinarbejdere og producerer askebægre og elektriske varmeovne, medens maskinfabriker og skibsværfter mangler faglært arbejdskraft.

Det er økonomisk højt uheldigt, at antallet af arbejdere i de københavnske industrivirksomheder, der beskæftiger under 100 arbejdere, i tiden fra 1939 til 1947 er vokset med 47 %, medens antallet af arbejdere på de store teknisk mest effektive virksomheder i samme periode kun er vokset med 3 %.

Det er fra et økonomisk synspunkt ikke nok, at der er stor beskæftigelse, — det må også forlanges, at arbejdskraften sættes ind på de områder, hvor den er mest produktiv. Det vil derfor være en fordel at få flyttet arbejdskraft fra disse »askebægervirksomheder« over i den normale industri.

Det skulle vel heller ikke være umuligt efterhånden at formindske antallet af personer, der nu beskæftiges med ekstraordinært krigstidsbetonet administrationsarbejde — hvad enten det er hos det offentlige eller i de private erhverv — således at der også herfra kan frigøres arbejdskraft til indsættelse i produktionen.

Kan man på sådanne områder få normaliseret vort erhvervsliv, vil megen værdifuld arbejdskraft kunne sættes ind i genopbygningsarbejdet.

Det synes mig således, at investeringsprogrammet ikke kan ventes at blive hindret, omend måske nok på visse områder forsinket af mangel på råstoffer, og de vanskeligheder, der måtte komme med hensyn til fremskaffelse af fornøden arbejdskraft, er næppe større, end at de må kunne overvindes.

Investeringens finansiering.

Man kunne så spørge, om investeringsprogrammet vil møde finansielle vanskeligheder. Før krigen var den årlige nettoinvestering ca. 500 millioner kr. Det tilsvarende tal vil under hensyn til stigning i prisniveau og folketal i dag være ca. 1.200 millioner kr.

Som jeg tidligere har fremhævet, må der imidlertid i Marshall-perioden regnes med investering af et væsentlig større omfang. For Marshall-perioden som helhed regnes der da også med en investering på ca. 7½ milliard kr., hvoraf vi måske kan vente at få henimod 2 milliarder kr. udefra som vareimport købt for Marshall-dollars, medens vi selv skal skaffe godt 5½ milliard kr. Jeg vil gerne se på disse to beløb hver for sig, idet det vil være naturligt dels at undersøge, om vi kan finansiere en Marshall-import på henimod 2 milliarder kr. ved hjælp af de primære og sekundære kassemidler, vi endnu har som rest af de ledige penge, dels at se på muligheden for at skaffe de resterende godt 5½ milliard kr. gennem opsparing.

Finansiering ved Marshall-import.

For Marshall-importen er det, som jeg har nævnt, fastsat, at de kroner, danske importører skal betale for Marshall-importen, skal bruges til pengevæsenets sanering. Man har i den sidste tid fra visse sider med næsten agitatorisk styrke hævdet, at en pengeopsugning af et sådant omfang vil formindske kassen i bankerne så stærkt, at der er grund til at befrygte, at de ikke kan imødekomme næringslivets behov for kredit.

Jeg tror, man her har fæstet sig for ensidigt ved den betragtning, at bankerne i Marshall-perioden vil tabe kasse — man må huske på, at bankerne også i løbet af perioden vil få kasse, navnlig ved at sekundære kassemidler bliver likvide.

Staten har ud over sine almindelige foliomidler til brug for det løbende budget indestående på særlig konto i Nationalbanken provenuet af de korte statslån, den siden 1942 har haft løbende for midlertidig at binde de ledige penge. Disse lån, der for erhvervslivet og bankerne er en sekundær kasse, forfalder i hurtigt tempo, og da der ikke er grund til at tro, at de, der forfalder i den nærmeste fremtid, vil blive tegnet igen, vil der ved udbetaling af disse lån blive tilført markedet ny penge. Alene i året 1949 forfalder af sådanne korte statslån et beløb på næsten 400 millioner kr. Når hertil lægges andre 400 millioner kr., der efter det lovforslag, der ligger på rigsdagens bord, kan forventes frigivet af bankers og sparekassers ekstraordinære kassereserver allerede ved nytår 1949, vil man for kalenderåret 1949 få en tilførsel af ny penge til markedet på ca. 800 millioner kr.

Her skal ganske vist fradrages det beløb, der vil blive trukket væk fra markedet, fordi staten i henhold til gældende love om pengesaning endnu i det kommende år skal præstere visse afdrag på statens regulerings-konto, men hvis man korrigerer til den ene side med disse ikke særlig store beløb, bør man nok på den anden side tage den mulighed i betragtning, at staten til finansiering af genanskaffelse af militærudstyr o. a. ved betalinger her i landet kan komme til at sætte ny penge i omløb.

Alt i alt kan der næppe være tvivl om, at der i 1949, ved at sekundære kassemidler bliver gjort likvide, vil blive stillet kontante midler til rådighed til et beløb, der er større end det, der skal bruges for at finansiere Marshall-importen i 1949 — dette sidste beløb vil vel snarere blive 600 end 800 mill. kr.

For den senere del af Marshall-perioden er det vel vanskeligt allerede i dag at skønne over, hvorledes forholdene vil udvikle sig, men vi må regne med, at der stadig ved udbetaling af forfaldende korte statslån vil blive tilført markedet ny penge, omend efterhånden i aftagende tempo, men samtidig må vi på den anden side regne med, at Marshall-importens omfang også aftager, og hertil kommer, at der regnes med, at vi allerede fra 1949/50 — bortset fra Marshall-importen — vil få en positiv betalingsbalance, der vil give bankerne kasse.

Det synes således, at de private banker meget vel vil være i stand til ved at stille de fornødne importkrediter til rådighed at yde deres bidrag til investeringen. Men de kunne måske yderligere bidrage hertil ved på andre områder at holde tilbage med kreditydelser.

For store bankkrediter kan være lige så uheldige som for små. Hvis der ydes kredit på et område, hvor tilstedeværende råvarer eller arbejdskraft allerede er fuldt udnyttet, betyder den ny kredit ikke iværksættelse af produktion, men kun kamp om at komme til at råde over varer og arbejdskraft. Resultatet er, at priserne drives op. Vi har set det inden for byggeriet. Udregnet efter overenskomstmæssige lønninger, gældende maksimalpriser og sædvanligt mestersalær er byggeomkostningsniveauet steget ca. 100 %, men faktisk er stigningen snarere 130 à 140 % — navnlig fordi der betales mere end overenskomstmæssige lønninger og regnes med ekstraordinære mestersalærer. På dette område er investeringsviljen så stor, og bankkreditterne har hidtil været så rundelige, at der er opstået sortbørs-lønninger og sortbørsavancer — et forhold, som man nu i snart et år har søgt at råde bod på ved forbud mod påbegyndelse af nyt byggeri.

Jeg vil gerne nævne endnu et område, hvor krediter af større omfang ikke er af det gode. Jeg tænker på forbrugskredit. Her i landet foreligger mig bekendt ingen opgørelse over forbrugskreditens omfang, men amerikanske opgørelser viser, at den forbrugskredit, der finansieres af banker, under krigen faldt meget stærkt, den er imidlertid nu — prisstig-

ningen taget i betragtning — nået op på sit gamle niveau. Der er grund til at tro, at forbrugskrediten også i Danmark var aftagende under krigen, men nu atter er voksende. Forbrugskrediter, køb på afbetaling, gør det muligt for folk i dag at købe for den indtægt, de venter at få i de kommende måneder, og de betyder i en periode, hvor forbrugskrediten vokser i omfang, en stærk forøgelse af forbruget. Forbrugskrediten finansieres jo under forskellige former som oftest af bankerne, men i den højkonjunktur, vi lever under, må en udvidelse af denne kredit anses for absolut uønsket.

Finansieringen af den del af investeringen, der dækkes ved Marshall-importen, skulle således kunne klares ved at gøre eksisterende sekundære kassemidler likvide. Tilbage bliver da spørgsmålet om gennemførelsen af den del af investeringen, der skal finansieres ved dansk opsparing.

Finansiering ved opsparing.

For at fremskaffe de midler, der her er nødvendige, må opsparingen blive større, end den hidtil har været, d. v. s. forskellen mellem produktion og forbrug må forøges, og dette vil jo summarisk udtrykt sige, at vi enten må forøge produktionen eller nedsætte forbruget.

Jeg tror, vi i praksis kan se bort fra muligheden af at nedsætte forbruget. Der er nok mange, der nu beklager, at forbruget efter krigen har fået lov at stige så hurtigt og så stærkt, som sket er, men dette kan næppe ændres nu. På dette område har udviklingen i England og Norge nok i økonomisk henseende været sundere end i Danmark, men nu må bestræbelserne her i landet så meget mere energisk sættes ind på at forhindre en stigning i forbruget, — der må i hvert fald ikke blive tale om mere end en minimal forbrugsstigning på specielle områder, hvor det skønnes særlig påkrævet.

Under rolige økonomiske forhold har den samlede produktion været stigende fra år til år, måske med et par procent, men vi må for at skaffe en større opsparing i de kommende år op på en væsentlig stærkere stigning i produktionen. Vi har ganske vist ikke den mulighed, som vi tidligere ofte har haft i alt for stor udstrækning at kunne sætte arbejdsledige i arbejde.

Men vi har mulighed for på forskellige områder meget hurtigt at udnytte vore produktionsanlæg mere intensivt og rationelt. Vi har f. eks. mangelfuldt udnyttet produktionskapacitet inden for landbruget. Her kan der ske en betydelig produktionsforøgelse uden forudgående tidskrævende kapitalinvestering. Når vi udefra ved Marshall-hjælpen får forøgede tilførsler af korn og foderstoffer, vil vi få en forøget produktion af smør, bacon og æg, uden at vi behøver straks at udvide landbrugets avlsbygninger eller dets maskinbestand. På lignende måde har vi på visse områder i indu-

strien uudnyttet kapacitet, hvor produktionen kan sættes op uden nyinvestering. Efterhånden som investeringen tager fart, må der ventes en yderligere stigning i produktionen.

Spørgsmålet bliver da, om den større produktion af sig selv vil resultere i en større opsparing.

Den opsparing, der finder sted uden for de erhvervsdrivendes kreds, den private opsparing i snævre forstand, har i den første tid efter krigen været hæmmet ved, at befolkningen har ønsket, så snart der var mulighed for det, at foretage opsatte køb af mere varige forbrugsgoder. Denne periode må nu nogenlunde være overstået, således at vi fremover i så henseende kan regne med mere normale forhold.

Inden for de erhvervsdrivendes kreds, hvad enten det drejer sig om privatpersoner eller selskaber, må der med de avancer, der opnås inden for en række områder af næringslivet, være en stærk tilskyndelse til opsparing med det formål at udvide og forbedre virksomhederne.

Men ingen er jo sikker på, at konjunktoren holder, og erhvervene kan derfor måske vige tilbage for de særlig kapitalkrævende investeringer. Her vil opsparing og investering kunne fremmes ved, at der gives ret til skattefrit at afskrive nyinvesteringer i løbet af en kort periode. Dette spørgsmål får særlig betydning for de store erhvervsforetagender, der arbejder under aktieselskabsformen. Jeg tror derfor, det er ønskeligt at få gennemført visse ændringer i reglerne om beskatning af aktieselskaber, udformet således at opsparringsvilje og investeringslyst fremmes. Mon en skattetekniker ikke skulle kunne løse dette problem, uden at skatteprovenuet ændres?

Hvis imidlertid den frivillige opsparing ikke bliver af tilstrækkeligt omfang, må staten gennemtvinge den manglende opsparing.

Man har her undertiden set den tanke fremsat, at staten ved rationering af forbruget kan tvinge folk til »frivillig« opsparing. Man har henvist til, at der under krigstidens rationeringssystem var en betydelig opsparing. Under krigen var de fleste fødevarer, koks, gas, elektricitet m. v. rationeret, og når man så praktisk taget ikke kunne få tøj, cykler, radioapparater og knap kunne gå i biografen eller på restauration på grund af mørklægning, tidlig lukning eller udgangsforbud, er det klart, at der i hvert fald hos de befolkningsklasser, hvis indtægt var steget som prisniveauet eller endnu mere, måtte ske en betydelig opsparing.

Men i dag kan man ikke på tilsvarende måde ved hjælp af rationering gennemtvinge en opsparing. Hvis man ved rationering af visse forbrugsvarer tvinger forbruget på disse områder ned, vil den derved sparede købeevne »slå ud« på andre områder; man kan ikke nu lave et meget omfattende rationeringssystem, og man kan ikke som dengang lade varer forsvinde, som man ikke rationerer.

Skal staten hjælpe til med at supplere opsparingen, bliver der ingen anden udvej end at skaffe et tilstrækkelig stort overskud på budgettet, — man må over skatterne holde forbruget nede.

Skal skatterne bruges hertil, er det ønskeligt for ikke at sige nødvendigt at lade i hvert fald disse særlige skatter være uden for beregningen af pristallet. Når en skat pålægges netop med det formål at begrænse forbruget, er det lidet formålstjenligt at indregne den i pristallet og derved automatisk give store befolkningsgrupper en indtægtsforøgelse, der gør det muligt at opretholde det forbrug, som man ville begrænse ved hjælp af skatten. Hvis man foretrækker det, kan man nok i stedet for skatter bruge tvangsopsparing, men man må da på forhånd fiksure, at tvangslånene ikke skal tilbagebetales før tidligst i 1953.

Da de skatter, der i denne forbindelse er tale om, har til formål at holde forbruget nede for at fremme investeringen, skal det overskud på statens løbende budget, der herved fremkommer, ikke bruges til sanering af pengevæsenet, men provenuet af disse skatter (eller tvangslån) skal komme investeringen til gode. Hvis staten ikke selv har brug for hele beløbet til finansiering af sin investering, må det overskydende beløb f. ex. via Nationalbanken og de private banker stilles til rådighed for næringslivet.

Resumé.

Jeg kan i få ord resumere ved at sige, at *hvis* vi opretholder finansiell stabilitet i vor interne økonomi, herunder navnlig foretager den fornødne opsparing, og *hvis* erhvervene har den fornødne vilje til investering, synes Marshall-hjælpen at kunne hjælpe os til at bringe vort produktionsapparat således i orden, at vi ved Marshall-periodens udløb kan have en væsentlig større produktion end i dag.

Gennem denne større produktion og gennem større vareomsætning med udlandet skulle der blive skabt grundlag for senere at foretage en varig højnelse af levestandarden her i landet, men indtil da må Marshall-planen set fra forbrugernes synspunkt betragtes som en væksel på fremtiden.